

В.О. ЧЕРНЕНКО

Полтавський державний педагогічний університет імені В.Г. Короленка,
м. Полтава

ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ ПРО НАЦІОНАЛЬНУ ШКОЛУ І ВИХОВАННЯ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

***Ключові слова:** національне виховання, національна школа, просвітницька діяльність, педагогічні погляди, народна освіта.*

На сучасному етапі розвитку держави великого значення набувають проблеми відродження та розвитку національної системи освіти. Цей процес є закономірним, оскільки Законом України „Про Освіту”, Національною доктриною розвитку освіти в Україні у XXI столітті, Концепцією національного виховання розбудову і докорінне реформування освіти проголошено основою відтворення інтелектуального і духовного потенціалу народу, становлення державності та демократизації суспільства.

Ідея національної школи та національного виховання утверджувалася зусиллями не одного покоління громадських культурно-освітніх діячів і педагогів в умовах відсутності власної державності, штучної територіальної розмежованості України. Тому задля успішного розв’язання даної проблеми є необхідним з’ясування фактів історії розвитку української освіти і педагогічної думки, що неможливо без вивчення педагогічної та громадсько-просвітницької діяльності окремих видатних діячів.

Нашу увагу привертає досвід видатних педагогів, просвітителів та громадських діячів Г.Сковороди, І.Котляревського, Т.Шевченка, В.Короленка, Олени Пчіл-

ки, Г.Вашенка, А. Макаренка, В.Сухомлинського та інших, чиє життя та діяльність пов'язані з Полтавщиною.

Виразником передових ідей свого часу була Леся Українка (Лариса Петрівна Косач-Квітка). Вона посідає в історії почесне місце класика української літератури. Але спадщина Лесі Українки є цінним внеском не лише в скарбницю української і світової літератури, але й прогресивної педагогічної думки.

Особистості Лесі Українки завжди приділялася велика увага з боку літературних критиків, біографів та діячів культури: М. О. Мороза, О.Бабишкіна, І.Головаха, М.Драй-Хмари, А.Каспрука, В.Костюченко, В.Курашова, Л.Міщенко, А.Музичка, Л.Новиченко, І.Стебун, С.Шаховського, Л.Аврахова, Ю.Денисюк, І.Журавського, М.Соколянського. Життя і творчість письменниці досліджували також представники української діаспори К.Андрусихен, К.Біда, В.Жила, Р.Карп'як, П.Одарченко, Я.Розумний. Але здебільшого увага зосереджувалася на вивченні біографічних відомостей та літературному і лінгвістичному аналізу її творів. Питання, пов'язані з педагогічною спадщиною Лесі Українки, не були достатньо вивчені.

На зламі XIX-XX ст. українське суспільство перебувало в умовах бездержавної, поневоленої російським царизмом країни. Політика царського уряду була спрямована на повну денационалізацію українського народу. Валуський циркуляр (1863) проголосив, що української мови „не было, нет и не может быть”, а Емський указ (1876) взагалі заборонив розвиток української культури. Наслідком Валуського циркуляра стало закриття українських недільних шкіл, адміністративне вислання окремих українських діячів. Школи були суцільно русифіковані, учителям-українцям заборонялося займатися учительською діяльністю на території України. Свої школи в імперії дозволено було мати полякам, литовцям, латишам, євреям, татарам, киргизам, чеченцям, та рідна мову українського народу було проголошено „малорусским наречием” [5 с.136].

Але попри всі намагання царського уряду, українська культура продовжувала розвиватися. І в цьому значна заслуга Лесі Українки.

Освітньо-виховна діяльність великої письменниці розвивалася за продуманими педагогічними принципами, що випереджали ряд навчально-виховних теорій свого часу.

Леся Українка піддала ретельному аналізу стан освіти та школи свого часу, розвинула ряд важливих положень про виховання всебічно розвинених, вольових людей, показала всю неспроможність офіційних канонів у вихованні і віддавала перевагу демократичній, глибоко народній функціональній системі навчання і виховання.

Видатна поетеса обстоювала рідну культуру, рідну мову, національні традиції у вихованні, і всі виховні проблеми вона розв'язала в світлі завдань громадянського виховання. Думки Лесі Українки про народну освіту не можна відокремити від усієї системи її поглядів і переконань.

Висока освіченість Лесі Українки та її п'ятьох братів і сестер є заслугою їх матері – Олени Пчілки. Вона вважала, що офіційна чужомовна освіта могла б зіпсувати дітей, тому Леся і її брат Михайло здобувають початкову освіту в домашніх умовах. Ретельно добираються книжки для дітей, котрі мають сформувати добрі літературні смаки. Діти багато читають напам'ять. Саме від матері Леся перейняла педагогічний хист та сформувалася як учителька молодших братів і сестер. Як і мати, юна вчителька ставилася до своїх занять з дітьми з повною відповідальністю, прагнула помітити у свого учня іскру таланту. Леся Українка послідовно, усією системою навчання розвиває у своїх учнів незалежність думки. Дух гуманізму зміцнювало постійне читання, знайомство з іншомовною літературою. Створення атмосфери доброзичливості,

жартівливого настрою в цілому сприяло естетичному розвитку інтелекту, зміцненню віри в себе, свої успіхи [5, с.137].

Послідовно розвиває юна вчителька материн підхід до іноземних мов як необхідної частини загальної освіти. Вивчаючи іноземні мови самотужки чи з приватним учителем, Леся з усіх сил намагається прилучити до цієї справи молодших дітей, захопити їх власним прикладом.

З самого раннього дитинства Леся Українка цікавилася питаннями освіти і культури, навчально-педагогічною літературою. Вона склала збірник “Дитячі ігри, пісні та казки Ковельського, Луцького і Новоград-Волинського повітів Волинської губернії” (1902 р.), написала збірник “Народні мелодії з голосу Лесі Українки” (виданий її чоловіком К. Квіткою в 1917-1918 рр.), в 19 років написала для меншої сестри підручник “Стародавня історія східних народів”, в якому спрямовує думку читача на роздуми про долю свого народу, зіставляючи минуле життя із сучасним.

Також не можна залишити поза увагою літературну спадщину письменниці. Твори Лесі Українки є джерелом формування широкого спектру моральних, етичних та естетичних якостей з метою виховання в них патріотизму та відданості Батьківщині і своєму народу.

Національна тематика займала провідне місце в поезії та публіцистиці Лесі Українки. Її просвітницька діяльність та педагогічні погляди наскрізь пройняті національною ідеєю. Найголовніший їхній принцип – відмовитися від народного плачу по колишній Україні і зосередити свої зусилля на діяльній роботі для нового життя. Леся Українка запропонувала свою практичну програму цього змагання „за нове життя”. На просвітницькій ниві – це передусім національне виховання, адже сама поетеса виросла в українській сім’ї [2, с.214].

Леся Українка як літератор і національний патріот вважає за свій обов’язок боротися проти національної неволі свого народу. „Політичну неволю вона сприймала” як „неволю слова, науки, віри, зібрань і спілок і особисту неволю”.

Головна політика для Лесі Українки – визволення невільної України, а форми і засоби боротьби за волю рідного краю вона обирає сама, виходячи, передусім, із своїх здібностей, духовних і фізичних можливостей. Свій національний обов’язок поетеса вбачає в тому, щоб найефективніше використати свою „єдину зброю” – слово [3, с.65].

В своїх творах Леся Українка порушила важливі соціально-педагогічні проблеми. Мету родинного виховання письменниця вбачала у формуванні людини-борця. В оповіданні “Помилка” вона пише, що досягнути цієї мети можна, тільки розвиваючи природні нахили дитини. Праця і трудове виховання молоді займають чільне місце в діяльності Лариси Петрівни.

У повісті “Над морем”, в оповіданні “Дружба” Леся Українка показала, що з сімей бідних, працьовитих людей виходять чесні, гідні громадяни, а з сімей забезпечених, де праця не стоїть на почесному місці у вихованні, наповнюють суспільство нікому не потрібні, а часто шкідливі для інших людей моральні пустоцвіти.

У своїх творах Леся Українка, звертаючись до дітей, застерігає їх від згубних дій у природі. Вірші поетеси плекають у юних читачів любов до рідної домівки, краю, його природи.

Леся Українка також займалася питанням освіти дорослих, наполягаючи на організації колективних читань для народу. З цією метою нею був складений каталог видань для таких читань. Особливе місце тут відводилось популярним брошурам, які правдиво висвітлювали вітчизняну й світову історію, давали істинну уяву про найважливіші соціально-політичні проблеми.

В питаннях освіти Лесю Українку турбував напрямок діяльності царських чиновників, що забороняли організацію шкіл для народу. Як і всі українські просвітителі-гуманісти, вона критикує систему освіти, яка не забезпечує навчання усіх дітей трудящих.

У статті “Голос однієї російської ув’язненої”, характеризуючи царську Росію, вона писала, що ця країна нагадує необмежену розмірами Бастилію для тих, хто любить волю, Батьківщину, народ. В ній панують голод, неосвіченість, злочинство, лицемірство.

Істинний стан школи того часу Леся Українка розкрила в нарисі “Школа”, опублікованому в журналі “Народ” 1895 року.

Вона виступила проти злочинної політики царизму, спрямованої на обмежування бюджетних асигнувань для народних шкіл, на пригнічення вчителів та учнів; гостро критикувала тогочасні середні школи, в яких процвітали муштра і зубріння.

Педагогічні погляди Лесі Українки стали значним внеском у становлення українського шкільництва, в теорію і практику навчання та виховання дітей і молоді, відіграли певну роль у розвитку світової педагогічної думки.

Отже, педагогічна ідея у творчості Лесі Українки як одного з видатних українських просвітителів XIX-початку XX ст. є актуальними і на сучасному етапі розвитку національної педагогічної освіти та національного розвитку держави взагалі.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Донцов Д.* Історія розвитку української державної ідеї. – К.: Знання України. – 1994. – 48с.
2. *Леся Українка* Зібрання творів у дванадцяти томах. – Т.8. – К.: Наук.думка, 1978.
3. *Леся Українка* Зібрання творів у дванадцяти томах. – Т.12. – К.: Наук.думка, 1978.
4. *Мороз М.О.* Літопис життя і творчості Лесі Українки. –К.: Наук. думка, 1992.
5. *Одарченко П.* Леся Українка: Розвідки різних років. – К., 1994.
6. *Памірська Л.* Леся Українка і традиції педагогічної школи Олени Пчілки // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях і колегіумах. – 2007. – №4. – С. 135-139

В.А. Черненко

Полтавский государственный педагогический университет имени В.Г. Короленко,
г. Полтава

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ИДЕИ О НАЦИОНАЛЬНОЙ ШКОЛЕ И ВОСПИТАНИИ В ТВОРЧЕСКОМ НАСЛЕДИИ ЛЕСИ УКРАИНКИ

В статье рассматривается просветительская деятельность Леси Украинки и раскрываются педагогические идеи о национальной школе и воспитании в творческом наследии писательницы.

Ключевые слова: национальное воспитание, национальная школа, просветительская деятельность, педагогические взгляды, народное образование.

V. O. Chernenko

PEDAGOGICAL IDEAS ABOUT THE NATIONAL SCHOOL AND UP-BRINGING IN THE CREATIVE HERITAGE OF LESYA UKRAINKA

The article deals with the educational activity of Lesya Ukrayinka and highlights pedagogical ideas concerning the national school and up-bringing in the writer's literary heritage.

Key words: national up-bringing, national school, educational activity, pedagogical views, public education.

Одержано 18. 03. 2009 р.

Рекомендовано до друку 12. 05. 2009 р.